ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದ ತರುವಾಯ ನಮ್ಮ ಧ್ಯಾನವು ರಾಜಪೂತಸ್ಥಾನದ ಮಂದಿರಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಿಯುತ್ತದೆ. ಅಜಮೀರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬಡಲೀ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದ ಕಂಭದ ತುಂಡು ಲಭಿಸಿದೆ. ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಭೈರೋಜೀ ಮಂದಿರದ ಪೂಜಾರಿಯು ತಂಬಾಕನ್ನು ಕುಟ್ಟುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದು ಷಟ್‌ಕೋಣ ಕಂಭದ ತುಂಡಾಗಿದೆ. ಅದರ ಮೂರು ಮಗ್ಗಲುಗಳು ಈ ಪಾಷಾಣ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿವೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ೧೩ * ೧೦ ೧/೨ ಇಂಚಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲೇಖವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಲಿಪಿಯು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮತಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಅಶೋಕನ ಲಿಪಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವಕಾಲದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಬಾಷೆಯು ಪ್ರಾಕೃತವಾಗಿದೆ. ಉಪಲಬ್ಧಲೇಖ– ಖಂಡದಿಂದ ವೀರ ಭಗವಾನ್‌ನಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಭಗವಂತನ ೪೮ ನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಿಕಾದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ – ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಓದಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಮಹಾವೀರ ನಿರ್ವಾಣದಿಂದ ೮೪ ವರ್ಷಗಳು ಉರುಳಿದ ಮೇಲೆ (ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೪೪೩) ದಕ್ಷಿಣಪೂರ್ವ ರಜಪುತಸ್ತಾನದ ಈ ಅತಿಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಧ್ಯಮಿಕಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ನಗರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಮಂಟಪವನ್ನೋ, ಚೈತ್ಯಾಲಯವನ್ನೋ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಭಾಗ್ಯದಿಂದ ಇದರ ತರುವಾಯ ಧೀರ್ಘಕಾಲದವರೆಗೆ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಯಾವ ಕೃತಿಗಳೂ ನಮಗೆ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬಹಳಷ್ಟು ಉಲ್ಲೇಖವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆಂದು ಜೈನ ಹರಿವಂಶ ಪುರಾಣದ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಕರ್ತೃವಾದ ಜಿನಸೇನಾಚಾರ್ಯನು ಸ್ಪಷ್ರವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಶಕ ಸಂವತ್ ೭೦೫ ರಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೮೩) ಅವನು ವರ್ಧಮಾನಪುರದ ಪಾರ್ಶ್ವಾಲಯದ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಮಂದಿರ) ನನ್ನ ರಾಜಬಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹರಿಮಂಶ ಪುರಾಣದ ರಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ಈ ರಚನೆಯ ಉಳಿದ ಭಾಗವನ್ನು ಅವನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಶಾಂತಿನಾಥ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಯುಧ, ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಪುತ್ರನಾದ ಶ್ರೀ ವಲ್ಲಭ, ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ವತ್ಸರಾಜ ಹಾಗೂ ಸೌರಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ವೀರವರಾಹ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ರಾಜರು ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ವರ್ಧಮಾನ ಪುರುವು ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ ವಢವಾನ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನಾನು ನನ್ನ ಒಂದು ಲೇಖದಲ್ಲಿ, ಹರಿಮಂಶಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡ ವರ್ಧಮಾನಪುರವು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದ ಧಾರಾ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ ಬದನಾವರವಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಹತ್ತು ಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಕಾಲದ ತುದರಿಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಊರು ಪ್ರಾಚೀನ ದೋಸ್ತರಿಕಾ ಇರಬೇಕು ; ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಜೆಗಳು ಜಿನಸೇನನ ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಅನುಸರಿಸಿ ಆ

ಶಾಂತಿನಾಥ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪೂಜಾ – ಅರ್ಚಾ ಹಾಗೂ ಉತ್ಸವಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರು. ಎಂದು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ವರ್ಧಮಾನಪುರದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಮತ್ತು ಶಾಂತಿನಾಥ ಎಂಬ ಎರಡು ಮಂದಿರಳಿದ್ದುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾಂತಿನಾಥ ಮಂದಿರವು ೪೦೦ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ವಿದ್ಯಮಾನವಾಗಿತ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವು ನಮಗೆ ಬದನಾವರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಅಚ್ಛುಪ್ತಾ ದೇವಿಯ ಮೂರ್ತಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಸಂವತ್ ೧೨೨೯ ರ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೭೨) ವೈಶಾಖ ಕೃಷ್ಣ ಸಪ್ತಮಿಯಂದು ಆ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಧಮಾನಪುರದ ಶಾಂತಿನಾಥ ಚೈತ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. [ಜೈ.ಸಿ.ಭಾ. ೧೨,೨,ಪು. ೯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ;ಹಾಗೂ ಜೈನ ಎಂಟೀಕ್ವೇರಿ ೧೭, ೨, ಪು. ೫೯) ಇದರ ತರುವಾಯ ಇಲ್ಲಿಯ ಈ ಮಂದಿರವು ಯಾವಾಗ ನಾಶವಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನುಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜೊಧಪುರ ಪಶ್ಚಿಮೋತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ೩೨ ಮೈಲಿನ ಮೇಲೆ ಓಸಿಯಾ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಓಸಿಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗ್ರಾಮದ ಹೊರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಹಿಂದೂ ಹಾಗೂ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರ ಮಂದಿರವನ್ನು ಈಗಲೂ ಒಂದು ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಮನ್ನಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂದಿರವು ಒಂದು ಆವಾರದ ಗೋಡೆಯ ಒಳಗೆ ಇದೆ. ಆವಾರದ ಗೋಡೆಗೆ ಹೊಂದಿ ಅನೇಕ ಕೊಠಡಿಗಳಿವೆ. ಮಂದಿರವು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅದರ ಮಂಟಪದ ಕಂಭಗಳ ಕಲಾಕೃತಿಯು ದರ್ಶನೀಯವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಶಿಖರಾದಿ ರಚನೆಗಳು ನಾಗರ ಶೈಲಿಯವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಿಲಾಲೇಖವೂ ಇದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಓಸಿಯಾದ ಮಹಾವೀರ ಮಂದಿರವನ್ನು ಗುಜರಾಥದ ಪ್ರತಿಹಾರ ರಾಜನಾದ ವತ್ಸರಾಜನ [ಎರಡನೆಯ ನಾಗಭಟನ ತಂದೆ, ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೭೦ ರಿಂದ ೮೦೦] ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂದೂ ಅದರ ಮಹಾಮಂಟಪವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೨೬ ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಲಾಯಿತೆಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಆಮೇಲೆಯೂ ಮಂದಿರದ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯವು ಸಾಗುತ್ತಲೇ ಬಂತು. ಆದರೆ ಅದರ ಮೇಲಿನ ರೂಪವು ನಷ್ಟವಾದಂತೆ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಲಾತ್ಮಕ ಸಂತುಲನವು ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ ; ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವೂ ಕೂಡ ಉಳಿದು ಬಂದಿದೆ.

ಮಾರವಾಡದಲ್ಲಿಯೇ ಮತ್ತೆ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳು ಉಲ್ಲೇಖನೀಯವಾಗಿವೆ. ಫಾಲನಾ ರೈಲ್ವೆ ನಿಲ್ದಾಣದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಾವಡೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಊರೊಳಗೆ ೧೧ ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ

೧೬ ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗಿನ ಅನೇಕ ಹಿಂದೂ ಮತ್ತು ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳು ಇವೆ. ವಿಶೇಷ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳು ಈಗಿನ ಜೈನ ಧರ್ಮಶಾಲೆಯ ಆವಾರದಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಮಂದಿರಗಳು ಈ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಇವೆ. ಶಿಖರಗಳನ್ನು ನಾಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮಾರವಾಡ – ಜೋಧಪುರ ರೈಲು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಾರವಾಡ – ಪಲ್ಲೀ ನಿಲ್ದಾಣದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನೌಲಖಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಜೈನ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಅಲ್ಬಣ ದೇವನು ಸಂವತ್ ೧೨೧೮ ರಲ್ಲಿ [ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೬೧] ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಸಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಇದರಲ್ಲಿರುವ ತೀರ್ಥಂಕರ ಮೂರ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿದ ಬಹುಪಾಲು ವಿ.ಸಂ. ೧೧೪೪ ರಿಂದ ೧೨೦೧ ರ ವರೆಗಿನದೆಂದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಈ ಮಂದಿರದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲೊಂದು ಮಂದಿರವಿದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಗ ನಾವು ಆಬೂಗಿರಿಯ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಳುತ್ತೇವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಜೈನ ಕಲೆಯಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಭಾರತೀಯ ವಾಸ್ತು – ಶಿಲ್ಪ ಕಲೆಯು ತನ್ನ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ವಿಕಸಿತ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಆಬೂ ರೋಡ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ೧೮ ಮೈಲು ಹಾಗೂ ಆಬೂ ಕ್ಯಾಂಪಿನಿಂದ ೧ ೧/೪ ಮೈಲಿನ ಮೇಲೆ ದೇಲವಾಡಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಈ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳುಇವೆ. ಊರ ನೆರೆಯಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರತಲದಿಂದ ನಾಲ್ಕು – ಐದು ಸಾವಿರ ಫೂಟು ಎತ್ತರದ ಮೇಲೆ ಪರ್ವತದ ವಿಶಾಲ ಆವಾರದ ಒಳಗೆ, ವಿಮಲ – ವಸಹೀ, ಲೂಣವಸಹೀ ಪಿತಲಹಾರ, ಚೌಮುಖಾ ಮತ್ತು ಮಹಾವೀರ ಸ್ವಾಮೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಐದು ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ಈ ಮಂದಿರಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವಂಥ ಮಾರ್ಗದ ಎರಡನೆಯ ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ಒಂದು ದಿಗಂಬರ ಜೈನ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ ಕಲೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಕಟ್ಟಡಗಳು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿವೆ. ವಿಮಲ – ವಸಹೀಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಕರ್ತೃವು ವಿಮಲಶಾಹನು. ಈತನ ಪೊರವಾಡ ವಂಶದವನು. ಚಾಲುಕ್ಯವಂಶದ ರಾಜನಾದ ಮೊದಲನೆಯ ಭೀಮದೇವನ ಮಂತ್ರಿಯೂ ಸೇನಾಪತಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಇವನಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ತನ್ನ ಅಪಾರ ಧನವನ್ನು ವೆಚ್ಚಮಾಡಿ, ಪ್ರಾಚೀನ ವೃತ್ತಾಂತಕ್ಕನುಸರಿಸಿ, ಸ್ವರ್ಣಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದು, ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಆದಿನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಮಂದಿರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಈ ಮಂದಿರವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಳಿಯ ಸಂಗಮರಮರೀ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ. ಜನ ಶೃತಿಗೆ ಅನುಸರಿಸಿ, ಈ ಮಂದಿರ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ೧೮ ಕೋಟಿ, ೫೩ ಲಕ್ಷ ಸುವರ್ಣಮುದ್ರೆಗಳು ವೆಚ್ಚವಾದುವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಂಗಮರವರಿಯ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಆನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರಿ, ಪರ್ವತದ ತಳದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಲಾಯಿತು.

ಹಾಗೂ ಆದಿನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಸುವರ್ಣ ಮಿಶ್ರಿತ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ೪ ಫೂಟು ೩ ಇಂಚು ಎತ್ತರದ ವಿಶಾಲ ಪದ್ಮಾಸನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯು ವಿಸಂ. ೧೦೮೮ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೩೧) ರಲ್ಲಿ ಘೋರಿ ಮೊಹಮ್ಮದನು ಸೋಮನಾಥ ಮಂದಿರವನ್ನು ವಿನಾಶಗೊಳಿಸಿದ ಏಳನೆಯ ವರ್ಷದ ತರುವಾಯ ಆಯಿತು. ಈ ಮೂರ್ತಿಯು 'ಹಿರಿಯಣ್ಣ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವಿಖ್ಯಾತವಾದಂತೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ಮುಕ್ಕು ಮುರುಕುಗಳುಂಟಾದವು. ಅವುಗಳ ಪುನರ್ - ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ವಿಮಲಶಾಹನ ವಂಶಜರು ಮಾಡಿದರು. ಇಂಥ ನಿರ್ಮಿತಿಯು ವಿಸಂ. ೧೨೦೬ ಮತ್ತು ೧೨೪೫ ಹಾಗೂ ೧೩೬೮ ರಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು. ಈ ಮಂದಿರದ ರಚನೆಯು ಹೀಗಿದೆ :-

ಒಂದು ವಿಶಾಲ ಚತುಷ್ಕೋಣ ಆಕಾರದ ೧೨೮ * ೭೫ ಫೂಟು ಉದ್ದಗಲವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಂಗಣವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮಗ್ಗಲು ದೇವಕುಲಗಳಿವೆ. ಈ ದೇವಕುಲಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ೪೫ ಇದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ ಮೂರ್ತಿಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯಸಿದ ಅನ್ಯ ಪ್ರಾತಿಮೆಗಳೂ ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿವೆ. ಈ ದೇವಕುಲದ ಎದುರಿಗೆ ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಗೆ ಎರಡೆರಡು ಕಂಭಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಂಟಪಾಕಾರದ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥವಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೇವಕುಲದ ಎದುರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಕಂಭಗಳ ಮಂಟಪವು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಒಟ್ಟು ಕಂಭಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ೨೩೨ ಇದೆ. ಪ್ರಾಂಗಣದ ನಟ್ಟನಡುವೆ ಮುಖ್ಯ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಮಂದಿರದ ನಾನಾ ಭಾಗವು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಣಲು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ :-

(೧) ಹಸ್ತಿಶಾಲಾ :- (೨೫ * ೩೦ ಫೂಟು) ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಕಂಭಗಳಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಆನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿದ ವಿಮಲ ಶಾಹ ಮತ್ತು ಅವನ ವಂಶಜರ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಇವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಅವನ ಒಬ್ಬ ವಂಶಜನಾದ ಪೃಥ್ವೀಪಾಲನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೫೦ ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಸಿದ್ದನು. (೨) ಅದರ ಮುಂದೆ ೨೫ ಫೂಟು ಉದ್ದಗಲವುಳ್ಳ ಮುಖಮಂಟಪವಿದೆ (೩) ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂದೆ ದೇವಕುಲಗಳ ಪಂಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಭಾವಿತಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಮಂಟಪಗಳು ಇವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆಮೇಲೆ ಮುಖ್ಯ ಮಂದಿರದ ರಂಗ ಮಂಟಪ ಅಥವಾ ಸಭಾಮಂಟಪವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಇದರ ಗೋಲ ಶಿಖರವು ೨೪ ಕಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ಆಧಾರಿತವಾಗಿದೆ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಂಭದ ಮೇಲ್ತುದಿಗೆ ವಕ್ರವಾಗಿರುವ ಶಿಲಾಪಟವನ್ನು ಕೂಡ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವು ಆ ಭವ್ಯಮೇಲ್ಛಾವಣಿಗೆ ಆಧಾರಿತವಾಗಿವೆ. ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯ

ಪದ್ಮಶಿಲೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಲೋಲಕಗಳ ಕುಸುರಿಯು ಅದ್ವಿತೀಯವಾಗಿದೆ. ಕುಸುರಿಯು ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ವಿಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಚಿಕ್ಕದಾಗುತ್ತ ಹೋಗಿರುವ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಯುಕ್ತ ಕಂಚುಕಿಯರ – ೧೬ ವಿದ್ಯಾಧರಿಯರ – ಆಕೃತಿಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿವೆ. ಈ ರಂಗ ಮಂಟಪದ ಸಮಸ್ತ ರಚನೆಯನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕುಸುಸುರಿಯನ್ನೂ ನೋಡಿ ಪ್ರೇಕ್ಷರಿಗೆ ತಾವೆಲ್ಲಿಯೋ ದಿವ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇವೆಂದು ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ರಂಗಶಾಲೆಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ ಮೇಲೆ ನವಚೌಕಿಯು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಅದರ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಗಿರುವ ಒಂಭತ್ತು ಅಂಕಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಗೂಢ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದಲೇ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರತಿಮೆಯ ದರ್ಶನ – ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಎದುರಿಗೆ ಆ ಮೂಲ ಗರ್ಭಗೃಹವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಋಷಭನಾಥನ ಧಾತುವಿನ ಪ್ರತಿಮೆಯೂ ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿದೆ.

ಇದೇ ಮಂದಿರದ ಎದುರಿಗೆ ಲೂಣ – ವಸಹೀ ಇದೆ. ಇದರ ಮೂಲ ನಾಯಕನು ನೇಮಿನಾಥನಾದುದರಿಂದ ನೇಮಿನಾಥ ಮಂದಿರವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಢೋಲಕಾದ ಖಘೇಲವಂಶೀರಾಜನಾದ ವೀರಧವಲನ ಇಬ್ಬರು ಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ತೇಜಪಾಲ ಮತ್ತು ವಸ್ತುಪಾಲರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೩೨ ರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸಿದರು. ತೇಜಪಾಲ ಮಂತ್ರಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಲೂಣಸಿಹನ ಸ್ಮೃತಿಗಾಗಿ ಇದು ನಿರ್ಮಾಣಾವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಆ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಂದಿರದ ವಿನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ರಚನೆಗಳೂ ಕೂಡ ಬಹಳಷ್ಟು ಆದಿನಾಥ ಮಂದಿರದಂತೆಯೇ ಇವೆ. ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಾಂಗಣ, ದೇವಕುಲ ಹಾಗೂ ಸ್ತಂಭ ಮಂಟಪಗಳ ಪಂಕ್ತಿಗಳು ವಿದ್ಯಾಮಾನವಾಗಿವೆ. ಇದರ ಹಸ್ತಿಶಾಲೆಯು ಇದರ ಪ್ರಾಂಗಣದ ಹೊರಗೆ ಇಲ್ಲ. ಒಳಗೆಯೇ ಇದೆ. ಇದು ಇದರ ವಿಶೇಷತೆಯಾಗಿದೆ. ರಂಗ ಮಂಟಪ ನವಚೌಕೀ, ಗೂಢ ಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳ ರಚನೆಯು ಅದರಂತೆಯೇ ಇವೆ. ಆದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ರಂಗ ಮಂಟಪದ ಕಂಭಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರವಾಗಿವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಂಭದ ರಚನೆ ಹಾಗೂ ಕೆತ್ತನೆಯ ರೀತಿಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಮಂಟಪದ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅದರ ರಚನೆ ಮತ್ತು ಕೆತ್ತನೆಯ ಶಿಲ್ಪಗಳೂ ಸೌಂದರ್ಯವೂ ವಸಹಿಯಕ್ಕಿಂತ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಕಡಿಮೆ ಆಗಿಲ್ಲ. ಇದರ ರಚನಾ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತ ಫರ್ಗ್ಯುಸನ್ ಸಾಹೇಬನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ :– " ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗಮರವರೀಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯಿಂದ, ಯಾವ ಲಾಲಿತ್ಯದಿಂದ ಮತ್ತು ಯಾವ ಸಂತುಲಿತ

ಅಲಂಕರಣದ ಶೈಲಿಯಿಂದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೋ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗಿ ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ನೋಡಲು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. "

ಈ ಎರಡು ಮಂದಿರಗಳ ಸಂಗಮರವರೀಯ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯನ್ನು ಕಂಡು, ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕಲಾಕಾರರು ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕುಶಲತೆಗೆ ಬೆರಳು ಕಚ್ಚದೆ ಇಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಯಾವ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಮಾಡಿದ್ದರೆಯೋ ಅದರಿಂದ ಕಲೆಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಾರತದ ಶಿಖರವೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಉನ್ನತವಾಗಿ ಗರ್ವದಿಂದ ಮೆರೆಯುವಂತಿದೆ. ಕಲೆಗಾರರ ಉಳಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವೆಸಗಿಲ್ಲ. ಸಂಗಮರವರೀ ಶಿಲೆಯನ್ನು ತಿಕ್ಕಿ ತಿಕ್ಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಯನ್ನು ಕನ್ನಡಿಯಂಥ ಹೊಳಪನ್ನೂ ಪಾರದರ್ಶಕತೆಯನ್ನೂ ಉಂಟು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಉಳಿಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕಲೆಗಾರರು ಕಲ್ಲನ್ನು ತಿಕ್ಕಿ ತಿಕ್ಕಿ ಹೊರಡಿಸಿದ ಹುಡಿಯ ಪ್ರಮಾಣದ ಮೇಲಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಸಂಬಳವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಮಂದಿರ ನಿರ್ಮಾಣಾದ ಬಗ್ಗೆ ಎಚ್. ಜಿಮ್ಮರನ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ :- " ಇಲ್ಲಿ ಭಾವನವು ಅಲಂಕಾರ ರೂಪವನ್ನು ಧಾರಣ ಮಾಡಿದೆ. ಇದನ್ನು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಭವವಿದೆ" . ಮಂದಿರಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ನೋಡಿಯೇ ಯಾರಾದರೂ ಅದರ ಅದ್ಭುತ ಕಲೆಯ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ನೋಡದೆ ಅದರ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಶಕ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ.

ನೂಣವಸಹೀಯ ಹಿಂದಿನ ಮಗ್ಗಲು ಪಿತ್ತಲ್ಲಹಾರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಜೈನ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಗುರ್ಜರ ವಂಶದ ಭೀಮಾಶಾಹನು ೧೫ ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಸಂ. ೧೪೮೩ ರ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ದಾನಕೊಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ವಿಸಂ. ೧೪೮೯ ರ ಇನ್ನೊಂದು ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ :- ಆಬೂವಿನ ಚೌಹಾನವಂಶೀರಾಜನಾದ ರಾಜಧರ ದೇವಡಾ ಚುಂಡಾ ಎಂಬುವನು ಇಲ್ಲಿಯ ಮೂರು ಮಂದಿರಗಳು ಅರ್ಥಾತ್ ವಿಮಲವಸಹೀ, ಲೂಣವಸಹೀ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಲಹಾರಗಳಿಗಾಗಿ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗೆ ಬರುವ ಯಾತ್ರಿಕರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕರವನ್ನು ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಿತ್ತಲಹಾರ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ೧೦೮ ಮಣ ಹಿತ್ತಾಳೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಭವ್ಯ ಆದಿನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಮೂರ್ತಿಯು ಮೂಲನಾಯಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಈ ಮೂರ್ತಿಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯು ಸಂ. ೧೫೨೫ ರಲ್ಲಿ ಸುಂದರ ಮತ್ತು ಗಡಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಆಯಿತು. ಗುರು - ಗುಣ - ರತ್ನಾಕರ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸರಿಸಿ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಅಮದಾಬಾದಿನವರು. ಆ ಕಾಲದ

ಸುಲ್ತಾನ ಮಹಮ್ಮೂದ ಬೇಗಡಾನ ಮಂತ್ರಿಗಳು. ಇದಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದ್ದ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಯಾವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯ ಮೇವಾಡದ ಕುಂಭಲಮೇರು ಎಂಬ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತಲುಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಮಂದಿರದ ರಚನೆಯೂ ಕೂಡ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಮಂದಿರಗಳಂತೆಯೇ ಇದೆ. ಮೂಲ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಗೂಢಮಂಟಪದ ಮತ್ತು ನವಚೌಕಿಗಳಂತೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ರಂಗ ಮಂಟಪದ ಹಾಗೂ ಭಮತಿಯ ಕೆಲವೊಂದು ಭಾಗಗಳು ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿವೆ. ಗೂಢಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಆದಿನಾಥನ ಪಂಚತೀರ್ಥಕ ಪಾಷಾಣ ಮೂರ್ತಿಯಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅನ್ಯತೀರ್ಥಂಕರರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳೂ ಸಹ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರನ ಪ್ರಮುಖ ಗಣಧರನಾದ ಗೌತಮ ಸ್ವಾಮಿಯ ಹಳದಿವರ್ಣದ ಶಿಲೆಯ ಮೂರ್ತಿಯೂ ಒಂದು. ಇಂದು ವಿಶೇಷ ಗಮನಿಸತಕ್ಕ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಭಮತಿಯ ದೇವಕುಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಮೂರ್ತಿಗಳು ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿವೆ. ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಭಗವಾನ ಆದಿನಾಥನ ಗಣಧರನಾದ ಪುಂಡರೀಕ ಸ್ವಾಮಿಯ ಪ್ರಾತಿಮೆಯೂ ಸಹ ಇದೆ.

ಚೌಮುಖಾಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಭಗವಾನ್ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ಚತುರ್ಮುಖ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಮೂರ್ತಿಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಖರತರ ಗಚ್ಛದ ಮುನಿಗಳು ಮಾಡಿಸಿದರು. ಅದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಖರತರ ವಸಹೀ ಎಂದೂ ಸಹ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಕೆಲವೊಂದು ಮೂರ್ತಿಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಲೇಖಗಳಿಂದ ಈ ಮಂದಿರದ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾಲವು ವಿಸಂ. ೧೫೧೫ ರ ಸುಮಾರಿನದೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಮಂದಿರವು ಮೂರು ಅಂತಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ಚತುರ್ಮುಖ ಪ್ರತಿಮೆಗಳೂ ಇವೆ.

ಐದನೆಯದಾದ ಮಹಾವೀರಮಂದಿರವು ದೇಲವಾಡಾದಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೂರುವರೆ ಮೈಲಿನ ಮೇಲಿದೆ. ಇದರ ನಿರ್ಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಾಗಿದೆ. ಸಧ್ಯಕ್ಕೆ ಇದರ ಮೂಲನಾಯಕನು ಭ. ಆದಿನಾಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಮತ್ತು ಶಾಂತಿನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಮಂದಿರದ ಖ್ಯಾತಿಯು ಮಹಾವೀರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಬಹುಶಃ ನಡುಗಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೋ ಮೂಲ ನಾಯಕನ ಸ್ಥಾನಾಂತರವಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ಮಂದಿರವು ಒಂದು ಆವಾರಗೋಡೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಶಿಖರಯುಕ್ತ ಗೂಢ ಮಂಟಪವೂ ಸಹ ಇದೆ. ಇದರ ಎದುರಿಗೆ ತೆರವಾದ ಮಂಟಪದ ಆಕೃತಿಯಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಸಭಾ ಮಂಟಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಯೇ ಇಲ್ಲ; ಅಥವಾ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದು ಯಾವಾಗಲೋ ಧ್ವಂಸವಾಗಿದೆಯೋ ಏನೋ.

ದೇಲವಾಡಾದ ದಿಗಂಬರ ಜೈನ ಮಂದಿರವು ಅಲ್ಲಿಂದ ಅಚಲಗಡದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದ ಮುಖದಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಈ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಿಲಾಲೇಖವಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ವಿಸಂ. ೧೪೯೪ ರಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದ ಸಂಘಾದಿಪತಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಮೂಲಸಂಘ, ಬಲತ್ಕಾರಗಣ, ಸರಸ್ವತೀ ಗಚ್ಛದ ಭಟ್ಟಾರಕ ಪದ್ಮನಂದಿಯ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಭಟ್ಟಾರಕ ಶುಭಚಂದ್ರ ಸಹಿತ ಯಾತ್ರೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದನು. ಅವನೇ ಈ ಮಂದಿರದ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಬೂವಿನ ರಾಜನಾದ ರಾಜ ಧರದೇವಡಾ ಚೂಡಾ ಈತನ ರಾಜ್ಯವಿತ್ತು.

ರಜಪೂತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಉಲ್ಲೇಖನೀಯ ಜೈನ ಮಂದಿರವು ಜೋಧಪುರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗೋಡವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ರಾಣಕಪುರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೩೯ ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಶಾಲ ಚತುರ್ಮುಖ ಮಂದಿರವನ್ನು ೪೦.೦೦೦ ಚೌರಸ ಫೂಟು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ೨೯ ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಇದರ ಕಂಭಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ೪೨೦ ಇದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಕಂಭಗಳ ರಚನೆಯೂ ಶಿಲ್ಪವೂ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದೆ. ಮಂದಿರದ ಆಕಾರವು ಚತುರ್ಮುಖವಾಗಿದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಇದರ ನಾಲ್ಕೂ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪುನಃ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಖರಗಳನ್ನುಳಿದು ಮಂಟಪಗಳೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ನೆರೆಹೊರೆಯಲ್ಲಿರುವ ೮೬ ದೇವಕುಲಿಕೆಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳ ಶಿಖರಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ಆಕೃತಿಗಳು ದೂರದಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಶಿಖರಗಳ ಸೌಂದರ್ಯವೂ ಸಂತುಲನವೂ ಬಹಳ ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಾಗಿವೆ. ಇದೇ ಸಂಗತಿಯು ಅವುಗಳ ಅಂತರಂಗ ಕಲಾಕೃತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲೆಡೆಗೂ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಮಂಜಸ್ಯಗಳ ಅದ್ಭುತ ಸಂಯೋಗವೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಮಂದಿರದ ನಡುವೆ ಹೋಗಿ, ಮಂಟಪಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಕಂಭಗಳನ್ನೂ ಬಯಲು ಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡುವಾಗ ಅವುಗಳ ಪ್ರಕಾಶ ಹಾಗೂ ನೆರಳುಗಳಿಂದ ದಂಗಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ ; ಚಮತ್ಕಾರ ವಶವಾಗುತ್ತಾರೆ. ಮುಖ್ಯ ಗರ್ಭಗೃಹವು ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಆಕಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆದಿನಾಥನ ಶ್ವೇತಸಂಗಮರವರೀ ಶಿಲೆಯ ಚತುರ್ಮುಖ ಮೂರ್ತಿಯಿದೆ. ಇದರ ಎರಡನೆಯ ಅಂತಸ್ತಿನ ರಚನೆಯೂ ಕೂಡ ಹೀಗೆಯೇ ಇದೆ. ಈ ಚತುರ್ಮುಖ ಮಂದಿರದ ವಿನ್ಯಾಸವು ಬಹುತರ ಷಹಾಡಪುರದ ಮಹಾವಿಹಾರದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವಂತೆಯೇ ಇದೆ.

ರಜಪುತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದೆಡೆಗೆ ಸುಂದರ ಕು ಪೂರ್ಣ ನಿರ್ವಿತಿಯೆನಿಸಿದ್ದು, ಚಿತ್ತೂರಿನ ಕೀರ್ತಿಸ್ತಂಭವು. ಇದರ ನಿರ್ಮಾತೃವಿನ ವಿಷದಲ್ಲಿಯೂ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬಹ ಳ ಮತಭೇದ ವಿದೆ. ಆದರೆ ಇತ್ತಿಚೆಗೆ ನಾಂದ ಗಾಂವದ ದಿಗಂಬರ ಜೈನ ಮಂದಿರದ ಧಾತುಮಯೀ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಮೆಲ ೆ ಸಂ.೧೫೪೧ [ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೮೪] ರ ಲೇಖವೊಂದು ದೊರೆತಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಮೆಲ ೆಪಾಟ ದೇಶದ ಚಿತ್ರಕೂಟ ನಗರದಲ್ಲಿ ಈ ಕೀರ್ತಿಸ್ತಂಭ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಚಂದ್ರಪ್ರಭಜಿನೇಂದ್ರನ ಚೈತ್ಯಾಲಯದ ಎದುರಿಗೆ ಜೀಜಾಶಹ ನ ಪುತ್ರನಾದ ಪೂರ್ಣಸಿಹ ನು ಮಾಡಿಸಿದ್ದನು. ಇದರಿಂದ ಈ ಸ್ತಂಭದ ರಚನೆಯು ೧೫ ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೮೪ ರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಿಹ ೋಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಜೀಜಾಶಾಹನು ಮಗನಾದ ಪೂರ್ಣಸಿಹ ನು ಬಘೇರವಾಲ ಾ ಜಾತಿಯವನಾಗಿದ್ದನು, ಅವನು ಕಾರಂಜಾದ [ಜಿ ಲ್ಲಾ ಅಕೊಲ ಾ – ಬರಾರ] ಮೂಲಸಂಘ, ಸೇನ ಗಣ, ಪುಸ್ಕರ ಗಚ್ಛದ ಭಟ್ಟಾರಕ ಸೋಮಸೇನನ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಈ ಸ್ತಂಭದ ಹ ೊರತಾಗಿ ೧೦೮ ಶಿಖರ ಬುದ್ಧ ಮಂದಿರಗಳ ಉದ್ಧಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು ; ಜಿನಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು ; ಪ್ರಾತಿಷ್ಠೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿದನು. ಅನೇಕ ಶ್ರುತ ಭಂಡಾರಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಸಾವಿರ ಸೆರೆಯಾಳುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನು. ಹೀಗೂ ಕೂಡ ಆಲ ೇಖದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ವಿದೆ.

ಈ ಸ್ತಂಭವು ಒಂದು ಜೈನ ಮಂದಿರದ ಎದುರಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದುದಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಲ ೇಖದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಇದು ಮಾನಸ್ತಂಭವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಂಭವು ಸುಮಾರು ೭೬ ಫೂಟು ಎತ್ತರವಿದೆ. ಇದರ ಕೆಳಭಾಗದ ವ್ಯಾಸವು ೩೧ ಫೂಟು ಇದ್ದು, ಮೆಲ ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ೧೫ ಫೂಟು ಇದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಂತಸ್ತುಗಳು ಇವೆ . ಅದರ ಮೆಲ ೆ ಗಂಧಕುಟಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡೆಯಿದೆ. ಈ ಕೊಡೆಯು ಒಂದು ಸಲ ಸಿಡಿಲಿನಿಂದ ಪೆಟ್ಟು ತಿಂದು ಧ್ವಸ್ತವಾಗಿ ಹೋಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಮಹ ಾರಾಣಾ ಫತಹ ಸಿಂಹನು ಸುಮಾರು ಎಂಭತ್ತು ಸಾ ವಿರ ವೆಚ್ಚಾ ಮಾಡಿ ಪುನಃ ಮೊದಲಿನಂತೆ ರೂಪಿಸಿದನು. ಈ ಶಿಖರದ ಕುಟಿಯಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಚತುರ್ಮುಖ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಮೂರ್ತಿಯು ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಕಂಭದ ಎಲ್ಲ ಅಂತಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೂ ಭಾಗಗಳ ಮೆಲ ೆ ಆದಿನಾಥಹ ಾಗೂ ಅನ್ಯ ತೀರ್ಥಂಕರನ ನಗ್ನ ಮೂರ್ತಿಗಳು ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿವೆ. ಅದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕೀರ್ತಿಸ್ತಂಭದ ಬಾಹ ್ಯ ನಿರ್ಮಾಣವು ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಹ ೋಗಿದೆ.

ಚಿತ್ತೂರಿನ ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ಇದೇ ಪ್ರಕಾರದ ಇನ್ನೊಂದು ಕೀರ್ತಿಯು ಸ್ತಂಭವೂ ಇದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಅಂತಸ್ತುಗಳು ಇವೆ. ಇದು ಹಿಂದೂ ದೇವಿ ದೇವತೆಗಳ ಮೂರ್ತಿಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಮೊದಲಿನ ಕಂಭಕ್ಕಿಂತ ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಅದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಮಹಾರಾಣಾ ಕುಂಭನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಸಿದನು.

ಜೈನ ತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಪ್ರದೇಶದ ಶತ್ರುಂಜಯ (ಪಾಲೀತಾಣಾ) ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ಇರುವಷ್ಟು ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳು ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಶತ್ರುಂಜಯ ಮಹಾತ್ಮ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತ ಬಂದಿವೆ. ಈಗ ಅಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ಅದೇ ವಿಮಲಶಾಹನು (೧೧ ನೆಯ ಶತಮಾನ) ನಿರ್ಮಿಸಿದುದಾಗಿದೆ. ಅವನು ಅಬೂ ಮೇಲೆ ವಿಮಲವಸಹೀಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಎರಡನೆಯದು ರಾಜಾ ಕುಮಾರಪಾಲನು (೧೨ ನೆಯ ಶತಮಾನ) ನಿರ್ಮಿಸಿದುದಾಗಿದೆ. ವಿಶಾಲತೆ ಮತ್ತು ಕಲಾತ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಮಲವಸಹೀಯ ಆದಿನಾಥ ಮಂದಿರವು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಂದಿರವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೦ ರಲ್ಲಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ. ಆದರೆ ಇದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೬೬ ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಮಂದಿರವೊಂದು ಇದ್ದಿತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೃತಿಯಾದ ಪುಂಡರೀಕನ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಸೌಂದರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಮನ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉಲ್ಲೇಖನೀಯವಾದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂದಿರವೂ ಚತುರ್ಮುಖ ಮಂದಿರ ಎಂಬುದಾಗಿದೆ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೧೮ ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾದುದು. ಇದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕೂ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ಪೂರ್ವಾದ್ವಾರವು ರಂಗಮಂಟಪದ ಎದುರಿಗಿದೆ. ಉಳಿದ ಮೂರು ದ್ವಾರಗಳ ಎದುರಿಗೂ ಕೂಡ ಮುಖ ಮಂಟಪಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಮಂಟಪಗಳು ಎರಡು ಅಂತಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಮೇಲಿನ ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮುಖಮಂಟಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾತಾಯನವೂ ಇದೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮತ್ತು ಉಳಿದ ಮಂದಿರಗಳೂ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಮಂಟಪ ಮತ್ತು ದೇವಕುಲಿಕೆಗಳೂ ಸಹ ಶಿಲ್ಪ ಹಾಗೂ ಸೌಂದರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದೇಲವಾಡಾದ ವಿಮಲವಸಹೀ ಮತ್ತು ಲೂಣ ವಸಹೀಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚು – ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅನುಕರಿಸುತ್ತವೆ.

ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದ ಇನ್ನೊಂದು ಮಹಾನ್ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರವು ಗಿರಿನಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ಪರ್ವತದ ಪ್ರಾಚಿನ ಹೆಸರುಗಳು ಉರ್ಜಯಂತ ಮತ್ತು ರೈವತಕಗಿರಿ ಎಂದಿದ್ದುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇವರ ಕೆಳಗೆ ಇರುವ ನಗರದ ಹೆಸರು ಗಿರಿನರವೆಂದು ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಇದರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಸ್ವತಃ ಪರ್ವತವೇ ಈಗ ಗಿರನಾರ (ಗಿರಿನಗರ) ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಜುನಾಗಢದಿಂದ ಈ ಪರ್ವತದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಶಾಲ ಶಿಲೆಯು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಶೋಕ, ರುದ್ರದಾಮನ್ ಮತ್ತು ಸ್ಕಂದಗುಪ್ತ ಸಮ್ರಾಟರು ಶಿಲಾಲೇಖಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಇದರ ಮೇಲೆ ಸುಮಾರು ೧೦೦೦ ವರ್ಷಗಳಾ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಜೂನಾಗಢದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ' ಬಾಬಾ ಪ್ಯಾರಾ ' ಮಠದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಆ ಜೈನ ಗುಹೆಯಿದೆ. ಅದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ' ಧರಸೇನಾಚಾರ್ಯರ ಚಂದ್ರಗುಹೆ ' ಯಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಸ್ಥಾನವು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಎರಡೂ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದಲೂ ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಿರಿ ನಗರ ಪರ್ವತಕ್ಕೂ ಜೈನ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ೨೨ ನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರ ನೇಮಿನಾಥನು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದನು. ನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಈ ತೀರ್ಥದ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಚೀನ ಉಲ್ಲೇಖವು ಸಮಂತಭದ್ರ ಕೃತ ಸ್ವಯಂಭೂಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ (೫ ನೆಯ ಶತಮಾನ) ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ನೇಮಿನಾಥನ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ :–

ಕಕುದಂ ಭುವಃ ಖಚರ – ಯೋಷಿದುಷಿತ – ಶಿಖರೈರಲಂ ಕೃತಿಃ

ಮೇಘ – ಪಟಲ – ಪರಿವೀತು – ತಟಸ್ತವ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ವಜ್ರಿಣಾ ।

ಮಹೀತೀತ ತೀರ್ಥಮೃಷಿಭಿಶ್ಚ ಸತತಮಭಿಗಮ್ಯತೇದ್ವ ಚ

ಪ್ರೀತಿ – ವಿತತಂ –ಹೃದಯೈಃ ಪರಿತೊ ಭೂಶಮೂರ್ಜಯಂತ ಇತಿ

ವಿಶ್ರುತೋಚಲಃ ॥ ೧೨೮ ॥

ಈ ಸ್ತುತಿಗೆ ಅನುಸರಿಸಿ ಸಮಂತಭದ್ರನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉರ್ಜಯಂತ (ಗಿರನಾರ) ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ನೇಮಿನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಮೂರ್ತಿ ಅಥವಾ ಚರಣ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದ್ದವು. ಶಿಖರದ

ಮೆಲ ಿ ವಿದ್ಯಾಧರೀ ಅಂಬಿಕೆಯ ಮೂರ್ತಿಯೂ ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿತ್ತು. ಋಷಿ – ಮುನಿಗಳು ಅಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥ ಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ, ವಿಶಾಲ, ಮತ್ತು ಸುಂದರ ಮಂದಿರವು ನೇಮಿನಾಥದಾಗಿದೆ. ರೈವತಕ ಗಿರಿ – ಕಲ್ಪಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಇದರ ನಿರ್ಮಾಣವು ಚಾಲುಕ್ಯ ರಾಜನಾದ ಜಯಸಿಹ ಂನ ಸೇನಾಪತಿ ಸಜ್ಜನನು ಬಂಗಾಲದ ರಾಜ್ಯದ ಮೆಲ ಿ ವಿಜಯವನ್ನು ಪಡೆದ ಮೆಲ ಿ ಸಂವತ್ ೧೧೮೫ ರಲ್ಲಿ ಆಯಿತು. ಇದರ ಶಿಖರದ ಮೆಲ ಿ ಇರುವ ಸುವರ್ಣದ ಆಮಲಕವನ್ನು ಮಾಲನ ದೇಶದ ಮುಖಂಡನ ಭಾವಡನು ಮಾಡಿಸಿದನು. ಅದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಸಂವತ್ ೧೨೨೦ ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಸೋಪಾನ ಪಥದ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಕುಮಾರ ಪಾಲ ನರೇಂದ್ರನಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದ ಸೇನಾಪತಿಯು ಯಾವುದೋ ಶ್ರೀಮಾಳ ಿ ಕುಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಮಾಡಿಸಿದ್ದನು. ಮಂದಿರದ ಮೂಲನಾಯಕ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಲೇಪಮಯವಾಗಿತ್ತು. ಅದರ ಲ ೇಪವು ಕ್ರಮ ಾನುಸಾರ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತ ಹ ೋಯಿತು. ಆಗ ಕಾಶ್ಮೀರದಿಂದ ತೀರ್ಥಯಾತೆಗೆಂದು ಬಂದ ಅಜಿತ ಮತ್ತು ರತನ ಎಂಬ ಹ ೆಸರಿನ ಇಬ್ಬರು ಬಂಧುಗಳು ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದರು. ಮಂದಿರದ ಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಎಪ್ಪತ್ತು ದೇವಕುಲಿಕೆಗಳು ಇವೆ. ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಂದಿರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲ ಾಗಿದೆ. ಅದರ ಮಂಟಪವು ಬಹ ು ಸುಂದರವಾಗಿ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ಮುಖ ಮಂದಿರದ ವಿಮಾನದ ಮೇಲಿರುವ ಶಿಖರದ ನೆಡಹ ೊರೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಚಿಕ್ಕ – ಪುಟ್ಟ ಶಿಖರಗಳ ಪುಂಜಗಳಿವೆ. ಅದರಿಂದ ಇದರ ದೃಶ್ಯವು ಬಹು ಭವ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು. ಈ ಕಾಲದ ಜೈನ ವಾಸ್ತು ಕಲ ೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಮಲ್ಲಿನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಮಂದಿರವು ಉಲ ್ಲೇಖನೀಯವಾಗಿದೆ. ಇದು ವಸ್ತುಪಾಲನು ನಿರ್ಮಿಸಿದುದು. ಈ ಮಂದಿರದ ವಿನ್ಯಾಸವು ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರಕಾರದ್ದಾಗಿದೆ. ರಂಗ ಮಂಟಪದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಮೂರು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ ಮೂರು ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ನಡುವಿನ ಮಂದಿರವು ಮೂಲ ನಾಯಕನಾದ ಮಲ್ಲಿನಾಥನದು. ಆಚೆ – ಈಚೆಯ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗಲಿನ ಮಂದಿರಗಳ ರಚನೆಯು ಸ್ತಂಭಯುಕ್ತ ಮಂಟಪಗಳ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನ ಮೆಲ ಿ ಕಲ ೆಯ ನಿರ್ಮಿತಿಯು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರ ದಿಸೆಯ ಮಂದಿರವು ಚೌಕೋನ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೆಲ ಿ ಮೇರುವಿನ ರಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ದುಕ್ಕಿನ ಮಂದಿರವು ಸಮ್ಮೇದ ಶಿಖರದ ಪ್ರತಿಕೃತಿಯಾಗಿದೆ.

ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ, ಶೈಲಿ ಹಾಗೂ ಕಲೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾದ ಉಪಲಬ್ಧ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳ ಅತಿಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ಪುಟವಾದ ಪರಿಚಯವು ಮಾತ್ರವಿದೆ. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸಮಸ್ತ ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣ ಸಮುದ್ರದವರೆಗೆ ಮತ್ತು ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದ ಬಂಗಾಲದವರೆಗೆ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳಿಂದಲೂ ಅವುಗಳ ಭಗ್ನಾವಶೇಷಗಳಿಂದಲೂ ತುಂಬಿ ಹೋಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಿ ಈಗ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಅದರ ಭಗ್ನಾವಶೇಷಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜೇಮ್ಸ್ ಫರ್ಗ್ಯುಸನ ಸಾಹೇಬನ ಅಭಿಮತವು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅವನ ಹೇಳಿಕೆಯು ಹೀಗಿದೆ :- ಗಂಗಾ ಪ್ರದೇಶ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಾಸಿಸುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳನ್ನು ಕಾಣುವ ಆಶೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾದುದಾಗಿದೆ. ಆ ಜನರು ತಮ್ಮ ಧರ್ಮದ ಆವೇಶದಲ್ಲಿ ಮಂದಿರಗಳನ್ನು ನಷ್ಟ ಭ್ರಷ್ಟ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವ ಸುಂದರ ಕಂಭಗಳನ್ನೂ ತೋರಣಗಳನ್ನೂ ನಷ್ಟಗೊಳಿಸಿಲ್ಲವೋ ಅಂಥವುಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಮಸೀದೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಜಮೇರ, ದಿಲ್ಲಿ, ಕನ್ನೋಜ, ಧಾರ ಮತ್ತು ಅಹ್ಮದಾಬಾದಗಳ ವಿಶಾಲ ಮಸೀದಿಗಳು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳ ಪರಿವರ್ತಿತ ರೂಪಗಳೇ ಆಗಿವೆ".

ಫರ್ಗ್ಯುಸನ ಸಾಹೇಬನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳನ್ನು ಮಸೀದೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪೈವರ್ತನೆಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದ್ದಾನೆ. " ಆಬೂವಿನ ವಿಮಲವಸಹೀಯ ರಚನೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ. ಅದರ ಒಂದು ವಿಶಾಲ ಪ್ರಾಂಗಣದ ನಾಲ್ಕೂ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಭಮತಿ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಮಂದಿರ ಹಾಗೂ ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳ ಸಾಧಾರಣ ರಚನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ನಡುವಿನ ಮಂದಿರ ಹಾಗೂ ಮಂಟಪಗಳನ್ನು ನಷ್ಟಗೊಳಿಸಿ, ಹಾಗೆಯೇ ದೇವ ಕುಲಿಕೆಗಳ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಬಿಡಲಾಗುವುದೂ ; ಆಮೇಲೆ ಬಯಲು ಪ್ರಾಂಗಣವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗೂ ಎರಡೆರಡು ಕಂಭಗಳ ಪಂಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಸಿಬಿಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಮಸೀದಿಯ ವಿಶೇಷ ಆಕಾರವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮಸೀದೆಯ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಉಳಿದುಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಮಕ್ಕಾನಗರದ ಕಡೆಗೆ (ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ) ಅದರ ಪ್ರಮುಖ ದ್ವಾರವಾಗಿರುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಈ ದಿಸೆಯಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕಕಂಭಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ, ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಂಟಪದಿಂದ ಸುವಿಶಾಲ ಕಂಭಗಳನ್ನು ತಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಿ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಂಟಪಗಳು ಇದ್ದುವೋ ಅಲ್ಲಿ ಅವೆರಡನ್ನೂ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲುಗಳ ಎರಡು ಮಗ್ಗುಲಿಗೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಬಿಡಲಾಗಿದೆ. ಪುನರ್ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಹೊಸ ಕಂಭವು ಒಂದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇಂಥ ಒಂದು

ಮಸೀದೆಯು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು. ಅನುಕೂಲತೆ ಹಾಗೂ ಸೌಂದರ್ಯಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಅದು ಅಪೂರ್ವವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ರಚನೆಯನ್ನು ಪರಿವರ್ತನ ಮಾಡಿದುದರ ಮಾದರಿಗಳಾಗಿ ಅಜಮೇರದ ಎರಡು ವರೆ ದಿನಗಳ ಗುಡಿಸಲು (ಅಥಾ ಈ ದಿನ ಕಾ ರ್ಝೋಪಡ) ದಿಲ್ಲಿಯ ಕುತುಬ ಮಿನಾರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಮಸೀದೆ, ಕನೋಜ ಮಾಂಡೂ (ಧಾರ ರಾಜ್ಯ), ಅಹಮದಾಬಾದ ಮೊದಲಾದ ಮಸೀದೆಗಳು ಈಗಲೂ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಇವು ಮುಸಲ್ಮಾನ ಕಾಲದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಜೈನ ವಾಸ್ತುಕಲೆಯ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿ ಬಹಳ ಉಪಯುಕ್ತ ಸಾಧನಗಳಾಗಿವೆ " (ಹಿಸ್ಟ್ರಿ ಆಫ ಇಂಡಿಯಾ ಯಾಂಡ ಈಸ್ಟರ್ನ ಆರ್ಕಿಟೆಕ್ಚರ್, ಪೃ. ೨೬೩ – ೬೪)

ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಬಾರತದ ಹೊರಗೂ ಸಹ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿತ್ತೋ ? ಇನ್ನೊಂದೆಡೆಗೆ ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೇ. ಮಹಾವಂಶಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗ್ರಂಥ ಮುನಿಗಳು ಹೋಗಿ ತಲುಪಿದ್ದರು. ಅವರಿಗಾಗಿ ಅನುರಾಧಾಪುರದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡುಕಾಭಯ ರಾಜನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೬೦ ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನೂ ದೇವಕುಲವನ್ನೂ (ಮಂದಿರ) ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಸಿದ್ದನು. ಜಾವಾದ ಬ್ರಂಬನಮ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಸ್ಥಾನದ ಮಂದಿರ ಸಮೂಹ ಫರ್ಗ್ಯುಸನ ಸಾಹೇಬನ ಮತಕ್ಕನುಸರಿಸಿ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಜೈನರದ್ದಾಗಿರಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿಯ ಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಮಂದಿರ ಮತ್ತು ಭಮಿತಿಯ ನೂರಾರು ದೇವಕುಲಿಕೆಗಳು ಜೈನ ಮಂದಿರದ ವಿಖ್ಯಾತ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಧ್ಯಾನಸ್ಥ ಪದ್ಮಾಸನ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಬೌದ್ಧ ಮೂರ್ತಿಗಳೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲ ಜೈನ ಮೂರ್ತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಧರ್ಮವು ಜಾವಾದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತ್ತೆಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳ ವಾಸ್ತು ಕಲೆಯು ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಜಾವಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವು ಒದಗುತ್ತದೆ.

“ ಅವನಿತಲಗತಾನಾಂ ಕೃತ್ರಿಮಾಕೃತ್ರಿಮಾಣಾಂ

ವನಭವನಗತಾನಾಂ ದಿವ್ಯವೈಮಾನಿಕಾನಾಮ್ ।

ಇಹ ಮನುಜಕೃತಾನಾಂ ದೇವರಾಜಾರ್ಚಿತಾನಾಂ

ಜಿನವರ – ನಿಲಯಾನಾಂ ಭಾವತೋಹ ಂ ಸ್ಮರಾ ಮಿ ॥ "

ಜೈನ ಮೂರ್ತಿ ಕು ಿ

ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಜೈನ ಮೂರ್ತಿಗಳು :–

ಜೈನ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿ ಪೂಜೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಉಲ್ಲೇಖವು ಪ್ರಾಚೀನತಮ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಜೈನಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರರೂ ಮತ್ತು ಯಕ್ಷರು ಇವರ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಹ ೊರತಾಗಿ ಕಲಿಂಗ ರಾಜನಾದ ಖಾರವೇಲನ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ 'ಹ ಾಥಿಗುಂಫಾ ' ದಲ್ಲಿಯ ಶಿ ಾ ೇಖದಿಂದ ಮೂರ್ತಿಗಳ ವಿಷಯವು ಪ್ರಮಾಣಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಉಲ್ಲೇಖದ ಪ್ರಕಾರ ನಂದ ವಂಶದ ರಾಜ್ಯ ಕಾಲ ಅರ್ಥಾತ್ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಐದನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲ ಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂಥ ಒಂದು ಜೈನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ನಂದರಾಜನು ಕಲಿಂಗದಿಂದ ಅಪಹ ರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದನು. ಅದನ್ನು ಖಾರವೇಲನು ಎರಡು – ಮೂರು ಶತಮಾನಗಳ ತರುವಾಯ ತಿರುಗಿ ತಂದನು. ಕುಷಾಣಾ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಜಿನಮೂರ್ತಿಗಳಂತೂ ಮಧುರೆಯ ಕಾಂಕಾಲಿ ದಿಬ್ಬವನ್ನು ಅಗಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಲಭಿಸಿವೆ. ಇವು ಮಧುರೆಯ ಸಂಗ್ರಹ ಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿವೆ. ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಮಸ್ತ ಕಹೀನ ಜಿನ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಪಟಣಾ ಸಂಗ್ರಹ ಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಲ ೊಹ ಾನಿಪುರದಲ್ಲಿ ಲಭಿಸಿತ್ತು. ಈ ಮೂರ್ತಿಯ ಮೆಲ ೆ ಹ ೊಳಪುಳ್ಳ ಪಾಲಿಶ ಇದೆ. ಇದು ಮೌರ್ಯ ಕಾಲೀನವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಅನುಮಾನಿಸಲ ಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಭಾರತ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸಿಂಧೂ ತೀರದ ಅಗಿಯುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮೊಹ ಂಜೋದಾರೋ ಮತ್ತು ಹರಪ್ಪಾಗಳಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ಮೂರ್ತಿಗಳು ಲಭಿಸಿವೆ. ಇವುಗಳಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಮೂರ್ತಿಕು ರಿಯ ಇತಿಹ ಾಸವೇ ಬದಲ ಾಗಿದೆ. ಅದರ ಪರಂಪರೆಯು ಮೆಲ ೆ ಹ ೇಳಿದ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ವರ್ಷ ಪೂರ್ವದ್ದೆಂದು ಪ್ರಾಮಾಣಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿಂಧೂ, ತೀರದ ಮುದ್ರೆಗಳ ಮೇಲ್ ದೊರೆತ ಲಿಪಿಯು ಇನ್ನೂವರೆಗೂ ಅಜ್ಞಾತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಏನೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಮೂರ್ತಿ ನಿರ್ಮಾಣ, ಆಕೃತಿ ಮತ್ತು ಭಾವಾಭಿವ್ಯಂಜನದ ಆಧಾರದ ಮೆಲ ೆ ತುಲನಾತ್ಮಕ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಲ ಾಗುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅದರ ಆಧಾರದಿಂದ ಮೆಲ ೆ ಹೇಳಿದಲ ೊಹ ಾನೀಪುರದ ಮಸ್ತಕಹೀನ ನಗ್ನ ಮೂರ್ತಿ ಮತ್ತು ಹ ರಪ್ಪಾದಲ್ಲಿ ಲಭಿಸಿದ ಮಸ್ತಕಹೀನ ನಗ್ನ

ಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಸಾಮ್ಯವು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪರಂಪರೆಗಳ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಹರಪ್ಪಾದೊಳಗಿನ ಮೂರ್ತಿಗಳು ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ಮೂರ್ತಿ ಪ್ರಣಾಲಿಯಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ವಿಸದೃಶವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಜೈನ ಪ್ರಣಾಲಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಕೂಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಶಿಶ್ನದೇವ ಅರ್ಥಾತ್ ನಗ್ನ ದೇವರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ದೇವ ಅಥವಾ ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞದಿಂದ ದೂರವಿಡಲು ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಘಾತ ಮಾಡಲು ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. (ಋಗ್ವೇದ ೭, ೨೧, ೫ ಮತ್ತು ೧೦ ೯೯, ೩) ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ಖಡ್ಗಾಸನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಮಾನವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಅನೇಕ ಮುದ್ರೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಧ್ಯಾನಸ್ಥ ಮತ್ತು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೂರು ಕೋಡುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಜೈನ ಪದ್ಮಾಸನ ಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೆ ತುಲನಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆ. ಒಂದು ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರ್ತಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಆನೆ, ಎತ್ತು ಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಮೃಗ ಮೊದಲಾದ ವನಚರ ಜೀವಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲಿಂದ ಅದು ಪಶುಪತಿನಾಥನ ಪೂರ್ವಗಾಮಿ ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಏನೇ ಇರಲಿ, ಈ ಮೂರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಜೈನ ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಶೈವ ಧ್ಯಾನಸ್ಥ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಪೂರ್ವರೂಪವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಆಸನದಲ್ಲಿದ್ದು, ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದರ ಸಂಬಂಧವು ಶ್ರವಣ – ಪರಂಪರೆಯೊಡನೆ ಎಷ್ಟು ಇದೆಯೋ ಅಷ್ಟು ವೈದಿಕ ಪರಂಪರೆಯೊಡನೆ ಇಲ್ಲ. ಶ್ರಮಣ – ಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯೂ ಜೈನ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವಷ್ಟು ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಮೂರ್ತಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ತ್ರಿಶೂಲವು ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಜೈನ – ತೀರ್ಥಂಕರ ಮೂರ್ತಿಯಹಸ್ತ ಹಾಗೂ ಪಾದ ತಳದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ತ್ರಿಶೂಲದೊಡನೆ ತುಕನೀಯವಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಧರ್ಮ ಚಕ್ರವು ಸ್ಥಾಪಿತವಾದದ್ದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಾಣೀ ಗುಹೆಯ ಒಂದು ತೋರಣದ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾರತಕ್ಕೂ ಜೈನ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವು ತೀರ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇದ್ದುದರ ಕಡೆಗೆ ನಾವು ಗಮನ ಪೂರೈಸುವುದು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅಂತೂ ಯಾವ ಅಸುರ ಜಾತಿಯೊಡನೆ ಸಿಂಧೂ ತೀರದ ಸಭ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆಯೋ, ಆ ಅಸುರರು, ನಾಗರು ಮತ್ತು ಯಕ್ಷರು ಜೈನ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಮುನಿಗಳನ್ನು ವಿವಿಧ ಸಂಕಟಗಳ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖವು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.

ಕುಷಾಣ ಕಾಲದ ಜೈನ ಮೂರ್ತಿಗಳು :–

ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಾಲದ ಜೈನ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಬಹಳಷ್ಟು ಸಾಮಗ್ರಿಯು ನಮಗೆ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿ ಏಕತ್ರಿತಗೊಳಿಸಿದ ೪೭ ಮೂರ್ತಿ ಗಳಿಂದ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಡಾ. ವಾಸುದೇವಶರಣ ಅಗ್ರವಾಲನು ಅಲ್ಲಿಯ ಸೂಚಿಯ ಮೂರನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಆಸನಗಳ ಮೇಲೆ ಲೇಖನಗಳನ್ನೂ ಕೆತ್ತಿದ್ದೂ ಸಹ ದೊರೆತಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಕಾಲ ವಿಭಜನೆಯೂ ಕೂಡ ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಕುಷಾಣ – ಕಾಲದ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಐದರಿಂದ ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ವರೆಗಿನ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಇವೆ. ಅನೇಕ ಲೇಖಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವರ್ಷವು ಶಕ ಸಂವತ್ಸರವೆಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೊಂದು ಲೇಖಗಳಲ್ಲಿ ಕುಷಾಣ ವಂಶದ ಕನಿಷ್ಕ ಹುವಿಷ್ಕ ಮತ್ತು ವಾಸು ದೇವ ರಾಜರ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಇದೆ. ತೀರ್ಥಂಕರರ ಸಮಸ್ತ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ ಇದ್ದುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವಿಧದ ಮೂರ್ತಿಗಳು ನಿಂತಂಥವುಗಳು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯೋತ್ಸರ್ಗ ಅಥವಾ ಖಡ್ಗಾಸನ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಕಾರದವು ಕುಳಿತ ಮೂರ್ತಿಗಳು. ಪದ್ಮಾಸನ ದಲ್ಲಿರುವಂಥವು. ಸಮಸ್ತ ಮೂರ್ತಿಗಳು ನಗ್ನ ಮತ್ತು ನಾಸಾಗ್ರದೃಷ್ಟಿ, ಧ್ಯಾನ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇವೆ. ಇತ್ತೀಚೀನ ಕಾಲದ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡು ಬರುವಂಥ ನಾನಾ ತಿರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂಥ ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದ ಚಿಹ್ನಗಳು ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೆಚ್ಚು ಮೂರ್ತಿಗಳ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀವತ್ಸ ಚಿಹ್ನವು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಹಸ್ತ ತಲ ಮತ್ತು ಚರಣ ತಲ ಹಾಗೂ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಧರ್ಮ ಚಕ್ರ, ಉಷ್ಣೀಷ, ಹಾಗೆಯೇ ಊರ್ಣಾ (ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರೋಮಗುಚ್ಚ) ಇವುಗಳ ಚಿಹ್ನವೂ ಕೂಡ ಬಹಳಷ್ಟು ಮೂರ್ತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಪರಿಕರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವಲಯ (ಭಾಮಂಡಲ) ಎರಡೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಚಮರವಾಹಕರು ಹಾಗೂ ಸಿಂಹಾಸನದ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗಲು ಸಿಂಹ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಈ ಸಿಂಹವು ಆಸನವನ್ನು ಧಾರಣ ಮಾಡಿರುವಂತೆಯೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೊಂದು ಮೂರ್ತಿಗಳ ಸಿಂಹಾಸನವು ಮೇಲೆದ್ದ ಪದ್ಮಾಸನದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಕೆಲವೊಂದರಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಮೂರ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಛತ್ರವೂ ಅಂಕಿತಗೊಂಡಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದರ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಬಾಲಕನನ್ನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡ ಭದ್ರಾಸನದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಬಿಕೆಯ ಪ್ರತಿಮೆಯೂ ಇದೆ. ಇವು ಆ ಕಾಲದ ಜಿನಮೂರ್ತಿಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿದೆ. ಕೇವಲ ಎರಡು ತೀರ್ಥಂಕರರ ಮೂರ್ತಿಗಳು ತಮ್ಮ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸುತ್ತವೆ.

ಅವುಗಳು ಒಂದು ಆದಿನಾಥನ ಮೂರ್ತಿಯು. ಇದರ ಕೇಶ ಕಲಾಪವು ಹಿಂದೆ ಬಿದ್ದು, ಕುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೂ ಕೂಡ ಹರಡಿದಂತೆ ಇದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ಮೂರ್ತಿಯೂ, ಅದರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸಪ್ತಫಣೀ ನಾಗನು ನೆರಳು ಹಿಡಿದಂತೆ ಇದೆ. ಆದಿನಾಥನ ತಪಸ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತನ ಉದ್ದವಾದ ಜಡೆಗಳು ಇದ್ದವೆಂಬುದರ ಉಲ್ಲೇಖವು ಪ್ರಾಚೀನ ಜೈನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣಾರ್ಥ ರವಿಷೇಣಾಚಾರ್ಯರ ಪದ್ಮ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೭೬) ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ :-

ವಾತೋದ್‌ಧೂತಾ ಜಟಾಸ್ತಸ್ಯ ರೇಜುರಾಕುಲಮೂರ್ತಯಃ ।

ಧಮಾಲಯ ಇವ ಧ್ಯಾನ ವಹ್ನಿಸಕ್ತಸ್ತ್ರ ಕರ್ಮಣಃ ॥

(-ಪ. ಪು. ೩, ೨೮೮)

ಹಾಗೆಯೇ-

ಸ ರೇಜೆ ಭಗರ್ವಾ ದೀರ್ಘ ಜಟಾಜಾಲಹ ಸಂತಾಂಶುಮಾನ್ ॥

(ಅದೇ ೪,೫)

ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಪಾರ್ಶ್ವ ನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರನ ನಾಗಫಣಾರೂಪೀ ಛತ್ರದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಕೂಡ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಇದರ ಸುಂದರವೂ ಸಂಕ್ಷೇಪ್ತವೂ ಆದ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಸಮಂತಭದ್ರ ಕೃತ ಸ್ವಯಂಭೂ ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ :-

ತಮಾಲನಿಲ ಸೈಃ ಸಧನುಸ್ತಡಿದ್ ಗುಣ್ಯೈಃ ಪ್ರಕೀರ್ಣಭೀಮಾ -

ಶನಿ ವಾಯುವೃಷ್ಟಿಭಿಃ ।

ಬಳಾಹಕೈರ್ವೈರಿವಶ್ಯೈರುಪದುತೋ ಮಹಾಮನಾ ಯೊ ನ ಚಚಾಲ

ಯೋಗತಃ ॥ ೧೩೧ ॥

ಬೃಹತ್ ಫಣಾಮಂಡಲ - ಮಂಡಪೇನ ಯಂ ಸ್ಫುರತ್ತಡಿತ್ಪಿಂಗರು

ಚೋಪಸ ಸರ್ಗಿಣಾಮ್ ।

ಜುಗೂಹ ನಾಗೋ ಧರಣೋ ಧರಾಧರಂ ವಿರಾಗಸಂಧ್ಯಾ

ತಡಿದಂಬುದೋ ಯಥಾ ॥ ೧೩೨ ॥

ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನು ತನ್ನ ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಲಭಾವದಿಂದ ಧ್ಯಾನಾರೂಢನಾಗಿದ್ದನೋ ಆಗ ಅವನ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ವೈರಿಯಾದ ಕಮಠಾಸುರನು

ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರದ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಅವನನು ದಾನದಿಂದ ವಿಚಲಿತಗೊಳಿಸಲು ತೊಡಗಿದನು. ಅವನು ಪ್ರಚಂಡ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡಿದನು. ಘನಘೋರ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು, ಮೇಘಗಳಿಂದ ವಜ್ರಗಳನ್ನು ತೂರಿದನು. ಆದರೂ ಭಗವಂತನು ಧ್ಯಾನದಿಂದ ವಿಚಲಿತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಇಂಥ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿ ಧರಣೇಂದ್ರ ನಾಗನು ಬಂದು ತನ್ನ ವಿಶಾಲವಾದ ಫಣಾಮಂಟಪವನು ಅವನ ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದನು ; ಅವನನ್ನು ಉಪದ್ರವದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದನು. ಈ ಘಟನೆಯ ಪ್ರತೀಕವೆಂದು ನಾವು ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ನಾಗ – ಫಣಾ ಚಿಹ್ನವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಕೆಲವೊಂದು ಮೂರ್ತಿಗಳ ಪರಿಚಯ :–

(೧) ಮಹಾರಾಜ ವಾಸುದೇವ ಕಾಲದ ಸಂವತ್ಸರ ೮೪ ರ ಆದಿನಾಥನ ಮೂರ್ತಿಯು (ಬಿ೪) – ಮೂರ್ತಿಯ ಧ್ಯಾನಸ್ಥ ಪದ್ಮಾಸೀನವಾಗಿದೆ. ಇದರ ತಲೆ ಮತ್ತು ಬಾಹುಗಳು ಖಂಡಿತವಾಗಿವೆ. ದಂಡೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರಭಾವಲಯವು ಬಹಳಷ್ಟು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀ ವತ್ಸ ಚಿಹ್ನವಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಕೈಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಚರಣತಳದಲ್ಲಿಯೂ ಚಕ್ರ ಚಿಹ್ನವು ಇದೆ. ಆಸನದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಕಂಭದ ಮೇಲೆ ಧರ್ಮಚಕ್ರವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಹತ್ತು ಜನ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಧರ್ಮಚಕ್ರ ಸ್ತಂಭದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮೊಳ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಊರಿದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಉಳಿದವರು ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಹೂವುಗಳಿವೆ. ಕೆಲವರು ಕೈಜೋಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲರ ಮುಖಮುದ್ರೆಯ ವಂದನಾಭಾವದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಮೂರ್ತಿಯ ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಭಗವಾನ್ ಅರ್ಹಂತ ಋಷಭನ ಪ್ರತಿಮೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾದೆ.

(೨) ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ಒಂದು ಸುಂದರ ಮೂರ್ತಿ [ಬಿ೬೨] :- ಈ ಮೂರ್ತಿಯ ತು ಿಹ ಾಗೂ ಅದರ ಮೆಲ ಿ ನಾಗನ ಹ ೆಡೆಯು ಮಾತ್ರ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಹ ೆಡೆಯ ಮೆಲ ೆ ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ರತ್ನ ಪಾತ್ರ, ತ್ರಿರತ್ನ, ಪೂರ್ಣಘಟ ಮತ್ತು ಮೀನಯುಗಲ ಈ ಮಂಗಲ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಲ ಾಗಿದೆ. ತಲ ೆಯ ಮೆಲ ೆ ಗುಂಗುರು ಕೂದಲಿಗಳಿವೆ. ಕಿ ಿಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಉದ್ದವಾಗಿವೆ. ಕಣ್ಣುಗಳ ಹ ುಬ್ಬುಗಳ ಕೂದಲುಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಕಪೋಲಗಳು ತುಂಬಿಗೊಂಡಿವೆ.

(೩) ಪಾಷಾಣ – ಸ್ತಂಭ [ಬಿ ೬೮] ಇದು ಮೂರು ಫೂಟು ಇಂಚು ಉದ್ದವಾಗಿದೆ. ಇದರ ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ನಗ್ನ ಜಿನ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಇವೆ. ಎಲ್ಲ ಮೂರ್ತಿಗಳ ವಕ್ಷಸ್ಥಲದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀವತ್ಸವಿದೆ. ಮೂರು ಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೆ ' ಭಾವಮಂಡಲ ' ಗಳೂ ಇವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ತಲ ೆಗೂದಲುಗಳು ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೆಲ ೆ ಪಸರಿಸಿವೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮೂರ್ತಿಯ ತಲ ೆಯ ಮೆಲ ೆ ಸಪ್ತಫಣೆನಾಗನ ಛಾಯೆಯಿದೆ. ಇವು ಕೊನೆಯವೆರಡು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಆದಿನಾಥನ ಮತ್ತು ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ.

(೪) ಸ್ತಂಭದ ಪೀಠವನ್ನು ಐತಿಹ ಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉಲ ್ಲೇಖಿಸಿರಬೇಕು. ಇದರ ಮೇಲ ಭಾಗವು ಮುರಿದು ಹ ೋಗಿದೆ. ಇದೇ ಭಾಗದ ಮೆಲ ೆ ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಗೆ ಜಿನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಚರಣ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿವೆ. ಈ ಪೀಠದ ಒಂದು ಮಗ್ಗಲಿನ ಮೆಲ ೆ ಧರ್ಮಚಕ್ರವನ್ನು ಕೆತ್ತಲ ಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಇಬ್ಬರು ಪುರುಷರು, ಇಬ್ಬರು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಬ್ಬರು ಬಾಲಕರು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಮಾಲ ೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಲ್ಲಿನ ಮೆಲ ೆ ಲ ೇಖವನ್ನೂ ಸಹ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಅದರಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಇದು ಅಭಿಸಾರ ನಿವಾಸಿಯಾದ ಭಟ್ಟದಾಮನ ಆರ್ಯ ಋಷಿದಾಸನ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಮಾಡಿದ ದಾನವಾಗಿದೆ. ಡಾ. ಅಗ್ರವಾಲನ ಮತದಿಂದ ಈ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪುರುಷನು ಅದೇ ಅಭಿಸಾರ ಪ್ರದೇಶದ ನಿವಾಸಿಯಾಗಿರಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಯುನಾನಿ ಲ ೇಖಕನೂ ಸಹ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಈಗಿನ ಪೇಶಾವರ ವಿಭಾಗದ ಪಶ್ಚಿಮೋತ್ತರ ಹ ಜಾರಾ ಜಿಲ ್ಲೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನು ಮಥುರೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಜೈನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆಹ ಜಾರಾ ನಿವಾಸಿಯಾದ ಆತನು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಜೈನ ಧರ್ಮಾಲಂಬಿಯೇ ಆಗಿರಬೆಕೇಂದು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ. ಮಥುರೆಯ ಸ್ತೂಪ ಮತ್ತು ಮಂದಿರಗಳ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಬಂದಿರಬೇಕು. ಆಗ ಇವನು ಈ ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿರಬೇಕು.

ಮೊದಲನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮೋತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಆಸಂಭವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

(೫) ನೇಮಿನಾಥನ (೨೫೦೫) ಪ್ರತಿಮೆಯೊಂದು ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಸೆಳೆಯುವಂಥದಿದೆ. ಇದರ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳು ಮತ್ತು ಏಳು ಹೆಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಗರಾಜನ ಮೂರ್ತಿಯಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲಿನ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ನೇಗಿಲಿನ ಚಿಹ್ನೆಯಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಬಲರಾಮನ ಮುರ್ತಿಯೆಂದು ಮನ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರ್ತಿಯಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲುನ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಗದೆಯೂ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವೂ ಇದೆ. ತೀರ್ಥಂಕರ ಮೂರ್ತಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆತ್ತದ (ವೇತಸ – ಪಾತ್ರ) ದ ಕೆತ್ತನೆಯಿದೆ. ಸಮವಾಯಾಂಗ ಸೂತ್ರಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ವೇತಸವು (ಬೆತ್ತವು) ನೇಮಿನಾಥನ ಬೋಧಿವೃಕ್ಷವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೂ ಪುರಾಣಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಬಲರಾಮನು ಶೇಷ ನಾಗನ ಅವತಾರವೆಂದು ಮನ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಹೀಗೆಯೇ ಬಲರಾಮ ಮತ್ತು ವಾಸುದೇವನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಂದ ಅಂಕಿತವಾದ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ, (ಜೈನ ಎ.ಬೀ. ಭಾಗ ೨, ಪುಟ ೯೧) ಇಂಥದೇ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರತಿಮೆಯು (೨೪೮೮ ಇದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೆಡೆಗೂಡಿದ ನಾಗನು ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಬಲರಾಮನು ಉಪಾಸಿಸುವ ನೇಮಿನಾಥನ ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ನೇಮಿನಾಥನ ಮೂರ್ತಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವ ಮತ್ತು ಬಲಭದ್ರನು ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖವು ಸಮಂತ ಭದ್ರನ ಬೃಹತ್ ಸ್ವಯಂಭೂ ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ನೇಮಿನಾಥನ ಸ್ತುತಿ ಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಅವನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ :–